

УДК 343.16

СТОРОНА ОБВИНУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПОТРЕБУЄ КАРДИНАЛЬНОГО ОНОВЛЕННЯ

Попович І. М.,

здобувач Університету сучасних знань

Анотація: статтю присвячено аналізу сучасного стану сторони обвинувачення у вітчизняному досудовому розслідуванні. Досліджуючи проблематику автор акцентує свою увагу на окремих прогалинах та прорахунках, які містяться у діючому законодавстві при визначенні сторони обвинувачення. Пропонується авторське бачення шляхів усунення цих помилок та вдосконалення функціонування сторони обвинувачення у кримінальному провадженні України.

Ключові слова: кримінальний процес, досудове розслідування, сторони, обвинувачення, вдосконалення.

Аннотация: статья посвящена анализу современного состояния стороны обвинения в отечественном досудебном расследовании. Исследуя проблематику, автор акцентирует своё внимание на отдельных пробелах и просчетах действующего законодательства в определении стороны обвинения. Предлагается авторское видение путей устранения этих ошибок и усовершенствования функционирования стороны обвинения в уголовном производстве Украины.

Ключевые слова: уголовный процесс, досудебное расследование, стороны, обвинение, усовершенствование.

Annotation: the article is devoted to the analysis of the current state of the prosecution in the domestic pre-trial investigation. Investigating the problematics, the author focuses his attention on certain gaps and miscalculations of the current legislation in determining the party of the prosecution. The author's vision of ways to eliminate these mistakes and improve the functioning of the prosecution in the criminal proceedings of Ukraine is proposed.

Key words: criminal procedure, pre-trial investigation, parties, prosecution, improvement.

Суттєвими ознаками змагальності у досудовому розслідуванні, як і у кримінальному провадженні в цілому, є наявність двох сторін – обвинувачення, захисту, які відокремлені від суду й беруть активну участь у дослідженні доказів на рівноправній основі [1, с. 104]. Уся процедура кримінального провадження конкретна – це реалізація стороною обвинувачення діяльності, спрямованої на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення з метою притягнення її до кримінальної відповідальності, а стороною захисту – діяльності, спрямованої на спростування чи послаблення висунутої підозри або обвинувачення [2, с. 10].

Обидві сторони досудового розслідування формуються законодавцем із окремих учасників кримінального провадження, об'єднаних на підставі протилежних процесуальних інтересів. Кожна зі сторін відстоює у кримінальному процесі протилежну позицію щодо кримінальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого у вчиненому кримінальному правопорушенні. На стадії досудового розслідування сторона обвинувачення реалізує свою основоположну (загальнопроцесуальну, наскрізну) кримінальну процесуальну функцію обвинувачення. Сторона ж захисту на означеній стадії кримінального провадження реалізує свою основоположну (загальнопроцесуальну, наскрізну) функцію захисту.

До сторони обвинувачення чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) відносить: прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування, співробітника оперативного підрозділу, визначеного законом державного органу правопорядку (ст. 36–41 КПК України).

Прокурор – це владний суб'єкт кримінального провадження, який діє в усіх його стадіях і в межах своєї компетенції, визначеної ст. 131-1 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року та ст. 36 КПК України, виступаючи від імені держави, виконує основоположну (загальнопроцесуальну, наскрізну) функцію обвинувачення. У стадії досудового розслідування цю функцію прокурор реалізує шляхом підготовки обвинувального акту у формі «твердження про вчинення певною фізичною особою діяння, передбаченого Законом України «Про кримінальну відповідальність», висунутого в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом» (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України). У стадії ж судового розгляду кримінальної справи по суті прокурор реалізує означену функцію шляхом підтримання публічного обвинувачення – «здійснення процесуальної діяльності, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Найбільш широким обсягом процесуальних повноважень прокурор наділений у досудовому розслідуванні, де, забезпечуючи підготовку і процесуальне оформлення обвинувачення, він здійснює ще й нагляд за неухильним додержанням законів під час розслідування кримінальних правопорушень слідчими у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також виконує правозахисну та координаційну функції [3, с. 96–98]. Прокурор є основним (провідним) суб'єктом сторони обвинувачення, бо саме на нього покладається конституційний обов'язок з виконання основоположної (загальнопроцесуальної, наскрізної) функції обвинувачення в обох її формах: матеріальній (досудовій) [4, с. 99] і процесуальній (судовій) [5, с. 68–75].

Другим учасником сторони обвинувачення у кримінальному провадженні КПК України визначає слідчого, на якого покладається виконання обов'язку, пов'язаного з безпосереднім проведенням досудового розслідування

кримінальних правопорушень (ст. 40 КПК України). Призначенням слідчого є проведення кримінальної процесуальної діяльності, на підставі якої він зобов'язаний у ретроспективному (зворотньому) порядку відновити на паперових і магнітних носіях картину (образ) вчиненого кримінального правопорушення як події минулого, у всіх його деталях, встановити причетних до нього фізичних осіб та роль кожного з них у вчиненому [6, с. 289–290]. Означений вид діяльності законодавець визначає «досудовим розслідуванням», тобто самостійною кримінальною процесуальною функцією (ч. 2 ст. 40 КПК України). При цьому означена функція не є основоположною (загальнопроцесуальною, наскрізною), бо виконується лише в єдиній стадії кримінального провадження. Слідчий також є владним суб'єктом кримінального провадження, діяльність якого розпочинається, здійснюється, завершується лише у досудовій стадії цього багатостадійного (багатоступового) провадження.

До третього учасника сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні законодавець відносить керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), на якого покладається виконання внутрішньовідомчої функції, пов'язаної з реалізацією організаційно-управлінських повноважень, спрямованих виключно на ресурсне і матеріальне забезпечення діяльності підпорядкованих йому слідчих [7, с. 31–35]. Діяльність керівника органу досудового розслідування, як і слідчого, розпочинається, здійснюється і завершується виключно у стадії досудового розслідування. Вона не є ні основоположною (загальнопроцесуальною, наскрізною) функцією обвинувачення, ні якоюсь іншою процесуальною функцією, бо носить суто організаційно-управлінський характер.

Останній учасник сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні – це співробітник оперативного підрозділу, перерахованих ст. 41 КПК України державних органів правопорядку, який за письмовим дорученням слідчого чи прокурора виконує у кримінальному провадженні окремі слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Процесуальна діяльність цього учасника сторони обвинувачення не носить постійного характеру, є епізодичною і так само, як діяльність слідчого та керівника органу досудового розслідування, реалізується виключно у межах єдиної стадії кримінального провадження – у досудовому розслідуванні [8, с. 73].

Як бачимо, законодавець України сформував сторону обвинувачення із одних лише владних суб'єктів, які діють на досудовій стадії кримінального провадження, які в силу закону зобов'язані боротися з кримінальними правопорушеннями специфічними, притаманними кожному із них засобами і виконувати завдання кримінального процесу, хоч ніякої із цих державних органів не є безпосереднім учасником кримінально-правового конфлікту, який розслідується. При цьому законодавець проігнорував загальновідоме наукове положення, що будь-яке кримінальне правопорушення – кримінальний проступок чи злочин, завжди є двостороннім актом: 1) правопорушник (особа, яка вчинила кримінальний проступок чи злочин) і 2) жертва кримінального правопорушення (особа, якій цим правопорушенням завдано моральної, фізичної, майнової чи іншої, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, шкоди). Правопорушник – це законовідступник, об'єкт кримінально-правового впливу, носій писаного права і обов'язку та притягнення до кримінальної відповідальності і понесення покарання. Жертва кримінального правопорушення – це законслухняна особа, об'єкт кримінально-правової охорони, носій природних, невід'ємних прав людини на життя, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність, безпеку тощо [9, с. 68–72].

В усі часи держава як гарант законності в країні і жертва правопорушення, як потерпілий від нього, завжди стояли пліч-о-пліч на одній стороні і разом обвинувачували особу, яка вчинила це правопорушення. Це природно, законно і справедливо. Не рахуючись з цією усталеною традицією, Верховна Рада України, приймаючи КПК України 2012 року, безцеремонно і безапеляційно порушила означене правило і безпідставно вилучила найбільш зацікавленого у покаранні свого кривдника (підозрюваного, обвинуваченого) учасника кримінального провадження – жертву кримінального правопорушення (потерпілого) зі сторони обвинувачення. Відтепер підозрюваному, обвинуваченому стало набагато легше захищатися від претензій, хоч і владних, але не скривджених ним безпосередньо осіб, бо ці обвинувачі не є учасниками кримінально-правового конфлікту й не можуть відчувати тих страждань і того болю, які відчуває жертва кримінального правопорушення – потерпілий.

Більше того, ні слідчого, ні керівника органу досудового розслідування, ні співробітника оперативного підрозділу ні в якому разі не можна відносити до сторони обвинувачення, бо вони діють лише у єдиній стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні і виконують там зовсім інші функції, які не мають жодного відношення до функцій обвинувачення. Так, слідчий при проведенні розслідування кримінального правопорушення завжди діє як контра, так і про, тобто в однаковій мірі збирає і досліджує докази, які викривають чи обтяжують відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, так і докази, які виправдовують чи пом'якшують його відповідальність. Не випадково у ч. 2 ст. 40 КПК України прямо відзначається, що слідчий як об'єктивний і неупереджений дослідник, виконує у кримінальному процесі України функцію розслідування кримінальних правопорушень, яку в жодному разі не можна ототожнювати з функцією обвинувачення [10, с. 80–83].

Віднесення ж керівника органу досудового розслідування до сторони обвинувачення взагалі є юридичним нонсенсом, бо його функція однозначно визначена ч. 1 ст. 39 КПК України. Там дослівно сказано, що «керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування». То як, в яких формах і на яких підставах цей владний суб'єкт хоч би у якійсь мірі мав змогу виконувати непосильну йому функцію обвинувачення? Відповіді тут немає й не може бути.

Співробітник оперативного підрозділу виконує оперативно-розшукову, а не процесуальну функцію. При виконанні окремого дослідження слідчого чи прокурора він тимчасово користується повноваженнями слідчого, щоби забезпечити належність і допустимість доказу, а не виконувати процесуальну функцію обвинувачення по кримінальній справі, яку він навіть не знає і ніколи не буде знати. Про підозрюваного, обвинуваченого у нього будь-які відомості можуть бути повністю відсутніми. То що ж це за обвинувач?

Непродуманість, поспішний підхід законодавця до формування сторони обвинувачення у кримінальному провадженні призвів до її спотворення, що потягло за собою тяжкі наслідки: якість досудового розслідування кримінальних правопорушень суттєво знизилася; обвинувачам-прокурорам, без підтримки потерпілих, складно

відстоювати свої позиції в судах; велика кількість кримінальних справ не знаходить свого справедливого вирішення в судах; принцип змагальності сторін у досудовій стадії кримінального провадження майже не діє.

Усі ці суттєві прорахунки законодавця необхідно терміново виправити. Якщо функція обвинувачення є не лише кримінально процесуальною, а ще й конституційною, а її виконання покладено виключно на органи прокуратури (п. 1 ст. 131-1 Конституції України), то це означає, що вона є неподільною. То ж притягувати до її виконання будь-які інші державні органи неприпустимо.

Це означає, що слідчий керівник органу досудового розслідування і співробітник оперативного підрозділу мають бути вилучені зі сторони обвинувачення як незаконно до неї залучені. Виходячи з того, що функція обвинувачення історично виникла з діяльності потерпілих від злочинів, а пізніше була за делегована ще й одному із державних органів, а сам потерпілий є безпосередньою стороною кримінально-правового конфлікту, ми наголошуємо на необхідності найскорішого повернення жертви кримінального правопорушення до сторони обвинувачення.

Крім того, до сторони обвинувачення, крім прокурора і потерпілого віднести ще й законного представника потерпілого, представника-адвоката потерпілого, а також цивільного позивача по кримінальному провадженню, позаяк їхні процесуальні інтереси збігаються. Внесення означених змін до КПК України буде відповідати Рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам NR (85)11 щодо положення потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу, а також забезпечить підняття рівня змагальності сторін на досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Латычин Т.А. Проблемы гарантий принципа состязательности в уголовном процессе. *Государство и право*. 2002. № 6. С. 103–105.
2. Вишневская О.В. Состязательная деятельность защитника на предварительном следствии: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Казань, 2004. 19 с.
3. Юрчишин В.М. Проблеми удосконалення функцій прокурора у досудових стадіях кримінального процесу України. *Науковий вісник Чернівецького університету: «Правознавство»*. 2010. № 538. С. 96–98.
4. Алексеев С.Н. Функции прокуроров по новому УПК РФ. *Государство и право*. 2002. № 5. С. 98–101.
5. Корж В.П. Новий підхід до визначення основних функцій органів прокуратури та пріоритетних напрямків їх діяльності. *Вісник прокуратури*. 2011. № 1. С. 68–75.
6. Ляш А.О. Процесуальний статус слідчого за новим КПК України: деякі зауваження. *Малінівські читання: матеріали 1-ї міжнарод. наук.-практ. конф.* Острог. 2012. С. 289–290.
7. Михайленко О.Р., Юрчишин В.М. Внутрішньовідомчий контроль за розслідуванням злочинів. *Вісник академії прокуратури України*. 2006. № 2. С. 31–35.
8. Грошевий Ю.М., Фомін С.Б. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. Харків, 2010. 106 с.
9. Півненко В.П. Встановлення презумпції правоти та пріоритетності прав потерпілого – основа докорінної зміни кримінальної політики України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1. С. 68–72.
10. Півненко В., Андрусак В. Про кримінальну процесуальну функцію органів досудового слідства. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 4. С. 80–83.